

PEDAGOGIK MULOQOT

Mamajonova Sabina

O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti

Amaliy psixologiya yo‘nalishi 3- bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20065182>

Annotatsiya

Pedagogik muloqot ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi samarali o'zaro ta'sirni ta'minlaydi. U nafaqat bilim uzatish vositasi, balki shaxs rivojlanishi, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish va motivatsiyani oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu muloqot pedagogik mahorat, empatiya va o'zaro hurmatga asoslanib, ta'lim muhitini ijobiy va rag'batlantiruvchi qiladi. Samarali pedagogik muloqot o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishga, tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga va ularning shaxsiy salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Pedagogik muloqot, Ta'lim jarayoni, O'qituvchi-o'quvchi munosabatlari, Samarali kommunikatsiya, Didaktik o'zaro ta'sir, Shaxs rivojlanishi, Ta'lim samaradorligi, Empatiya

Kirish

Pedagogik muloqot ta'lim jarayonining asosi bo'lib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro tushunish, o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvi hamda ularning shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamonaviy ta'lim paradigmasida u nafaqat bilim berish, balki tarbiyalash, ilhomlantirish va insoniy qadriyatlarni singdirish vositasi sifatida markaziy o'rin tutadi [1]. Samarali pedagogik muloqot o'quvchilarning ishonchini, erkin fikrlashini, diqqatini va ijodkorligini oshiruvchi ijobiy psixologik muhitni yaratadi, shu bilan birga o'qituvchi uchun muhim kasbiy vosita hisoblanadi [1]. Aksincha, samarasiz muloqot qo'rquv va ishonchsizlikka olib kelishi mumkin, bu esa ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, pedagogik muloqotni chuqur o'rganish va uning mexanizmlarini tushunish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. O'qituvchilar darslarni samarali o'tkazish, turli usullar (suhbat, ma'ruza, hikoya) orqali bilim berish uchun o'z muloqot ko'nikmalarini doimiy ravishda rivojlantirishlari zarur [2].

Bu jarayonda “nimani o'qitish”, “kimga o'qitish” va “qanday o'qitish” kabi savollarga javob topish muhim ahamiyat kasb etadi [2]. Pedagogik muloqotning kommunikativ (og'zaki almashinuv), interaktiv (o'zaro hamkorlik) va pertseptiv (ishonch va hurmatga asoslangan) jihatlari o'quvchilarning psixologik holatini tushunish, ma'lumot almashinuvini osonlashtirish va ijobiy guruh muhitini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [1]. Ayniqsa, hamkorlik va ishonchga asoslangan demokratik boshqaruv uslubi eng muvaffaqiyatli yondashuv sifatida e'tirof etiladi [1, 2]. Ushbu maqola pedagogik muloqotning mohiyati, tuzilishi va funksiyalarini nazariy jihatdan tahlil qilish, uning samaradorligini oshirish omillari va metodologiyasini o'rganish, shuningdek, zamonaviy ta'lim sharoitida yuzaga keladigan muammolar va ularning yechimlarini taklif etishni maqsad qilgan. Bunda o'qituvchining tashqi ko'rinishini boshqarish, nutq madaniyatini egallash va kuchli pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirish kabi muhim kompetensiyalar ham ko'rib chiqiladi [2].

Asosiy qism

Pedagogik muloqot ta'lim jarayonining markaziy elementi bo'lib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro ta'sirning murakkab ijtimoiy-psixologik tizimini ifodalaydi. U shunchaki

axborot almashinuvidan ko‘ra kengroq ma‘noga ega bo‘lib, o‘quvchining shaxsiy salohiyatini kashf etish, o‘z-o‘zini anglashini rag‘batlantirish hamda uning har tomonlama rivojlanishini ta‘minlashga qaratilgan [1]. Pedagogik muloqotni ta‘riflashda uning maqsadga yo‘naltirilganligi, mazmunli va hissiy jihatdan boy ekanligi, ta‘lim-tarbiya vazifalarini hal etishga xizmat qilishi asosiy mezonlardir. Bu jarayon shaxsiyatlararo munosabatlarni shakllantirish, qadriyatlarini singdirish va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazariy jihatdan pedagogik muloqot Viktor Kan-Kalikning kommunikativ, interaktiv va pertseptiv yondashuvlari asosida chuqur tahlil qilinadi [1]. Kommunikativ jihat og‘zaki va yozma nutq orqali bilim, g‘oyalar va his-tuyg‘ularni aniq, tushunarli va ifodali tarzda uzatishni qamrab oladi. Interaktiv jihat o‘qituvchi va o‘quvchilarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish, rollarni taqsimlash va umumiy maqsadlarga erishish uchun harakatlarni muvofiqlashtirishni nazarda tutadi. Bu orqali o‘quvchilar jamoaviy ishlash va o‘zaro yordam berish ko‘nikmalarini egallaydi. Pertseptiv jihat esa o‘zaro idrok etish, tushunish va baholash jarayonlarini o‘z ichiga oladi, bu o‘qituvchining o‘quvchilarning psixologik holatini anglashini hamda o‘zaro ishonch va hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirishni talab qiladi [1]. Ushbu uch jihatning uyg‘unligi samarali pedagogik muloqotning nazariy poydevorini tashkil etib, ta‘lim jarayonida o‘zaro tushunish va hamkorlik muhitini yaratadi.

Pedagogik muloqot murakkab tuzilishga ega bo‘lib, muloqot ishtirokchilari (o‘qituvchi, o‘quvchi), maqsad, mazmun, vositalar (nutq, noverbal signallar), usullar (suhbat, munozara), sharoitlar va natijalarni o‘z ichiga oladi. Har bir komponent muloqot samaradorligiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Muloqotning asosiy funksiyalari axborot-kommunikativ (bilim uzatish), interaktiv-regulyativ (o‘quv faoliyatini tashkil etish, xatti-harakatni boshqarish), pertseptiv-affektiv (psixologik holatni tushunish, motivatsiya) va rivojlantiruvchi (tanqidiy fikrlash, ijodkorlikni shakllantirish) funksiyalardan iborat. Bu funksiyalar ta‘lim jarayonining kompleks xarakterini aks ettirib, bir-biri bilan chambarchas bog‘liqdir.

Samarali pedagogik muloqot insonparvarlik, demokratik yondashuv va do‘stona munosabatlar prinsiplariga asoslanadi [1]. Insonparvarlik har bir o‘quvchining shaxsiyatiga hurmatni, demokratik yondashuv teng huquqli munosabatlar va o‘quvchilar tashabbuskorligini qo‘llab-quvvatlashni, do‘stona munosabatlar esa ishonch va ochiqlik muhitini shakllantirishni talab qiladi. Shuningdek, empatiya, samimiylik, izchillik va konstruktiv qayta aloqa prinsiplari ham muloqot sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Pedagogik muloqot individual, guruhli va frontal shakllarda amalga oshiriladi. Individual muloqot o‘quvchining shaxsiy ehtiyojlariga moslashishga, guruhli muloqot jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga, frontal muloqot esa umumiy axborotni yetkazishga xizmat qiladi.

Muloqot turlari verbal (og‘zaki va yozma nutq) va noverbal (imo-ishoralar, mimika, tana holati, ko‘z kontakti, ovoz ohangi) muloqotga bo‘linadi. Verbal muloqot bilim uzatishning asosiy vositasi bo‘lsa, noverbal signallar o‘qituvchining munosabati va kayfiyati haqida muhim ma‘lumot beradi. Samarali muloqotda bu ikki tur uyg‘unlashadi.

Pedagogik muloqotni boshqarish uslublari avtoritar, demokratik va liberal yondashuvlarni o‘z ichiga oladi [2]. Avtoritar uslubda o‘qituvchi yakka tartibda qaror qabul qiladi va qat‘iy nazoratni amalga oshiradi, bu favqulodda vaziyatlarda samarali bo‘lishi

mumkin, ammo o'quvchilar tashabbuskorligini cheklaydi. Demokratik uslub hamkorlik va o'zaro hurmatga asoslanib, o'quvchilarning faolligini, ijodkorligini va mas'uliyatini oshiradi, ijobiy psixologik muhit yaratadi [1, 2]. Liberal uslubda esa o'qituvchi befarq bo'lib, nazoratni susaytiradi, bu ko'pincha ta'lim samaradorligining pasayishiga olib keladi [2]. Shu bois, demokratik uslub eng muvaffaqiyatli yondashuv sifatida e'tirof etiladi.

Samarali pedagogik muloqotni tashkil etishda o'qituvchining shaxsiy fazilatlari (empatiya, hissiy intellekt, o'z-o'zini boshqarish) va muloqot ko'nikmalari (faol tinglash, aniq bayon etish, savol berish, konstruktiv qayta aloqa) hal qiluvchi ahamiyatga ega. Noverbal muloqotni egallash, tashqi ko'rinishni boshqarish, nutq madaniyatini rivojlantirish va kuchli pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirish muhim kompetensiyalar hisoblanadi [2]. Demokratik sinf boshqaruvi uslubi [1, 2], ijobiy o'quv muhitini yaratish, o'quvchilar psixologiyasini tushunish ("kimga o'qitish") va turli o'qitish usullaridan ("qanday o'qitish") foydalanish ham samaradorlikni oshiradi [2].

Metodologik jihatdan, samarali muloqot diagnostik (ehtiyajlarni baholash), rejalashtirish (maqsadlarni aniqlash), amalga oshirish (suhbat, ma'ruza, hikoya kabi usullarni qo'llash) [2] va refleksiv-baholash (o'z-o'zini tahlil qilish, qayta aloqa) bosqichlarini o'z ichiga oladi. Pedagogik ta'sir ko'rsatish usullari, jumladan, talab, istiqbol, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikri ham muloqot samaradorligini oshirishda muhimdir [2].

Pedagogik muloqotda semantic (tushunchalarni noto'g'ri tushunish), psixologik (ishonchsizlik, qo'rquv), fiziologik (eshitish/ko'rish muammolari) va tashkiliy (katta sinf, vaqt cheklovi) kabi turli to'siqlar yuzaga kelishi mumkin. O'qituvchiga bog'liq muammolar empatiya yetishmasligi, tinglash ko'nikmalarining pastligi, avtoritar uslub va yetarli tayyorgarlikning yo'qligi bilan bog'liq. O'quvchilarga bog'liq muammolar esa uyatchanlik, motivatsiya yetishmasligi, xulq-atvor muammolari va madaniy farqlarni o'z ichiga oladi.

Ushbu muammolarning asosiy sabablari o'qituvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha yetarli tayyorgarlikdan o'tmaganligi, ta'lim tizimida faqat bilim berishga urg'u berilishi va individual muloqot uchun vaqt yetishmasligidir.

Muammolarni hal etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Birinchidan, o'qituvchilar uchun muloqot ko'nikmalarini, hissiy intellektni va turli pedagogik yondashuvlarni rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz kasbiy malaka oshirish kurslarini tashkil etish muhim. Ikkinchidan, ta'lim muassasalarida demokratik sinf boshqaruvi uslubini keng joriy etish zarur. Uchinchidan, o'zaro muloqotni kuchaytirish uchun zamonaviy texnologiyalardan (onlayn forumlar, interaktiv platformalar) foydalanish tavsiya etiladi. To'rtinchidan, ochiq qayta aloqa madaniyatini shakllantirish va har bir o'quvchiga individual yondashuvni ta'minlash lozim. Nihoyat, o'quv dasturlarini muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan modullar bilan boyitish, ta'lim jarayonida nafaqat bilim berish, balki samarali muloqotni ham o'rgatishga e'tibor qaratish pedagogik muloqot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu maqola pedagogik muloqotning ta'lim jarayonidagi hal qiluvchi ahamiyatini, uning nazariy asoslari, tuzilishi, funksiyalari va shakllarini chuqur tahlil qildi. Samarali muloqot o'qituvchining shaxsiy fazilatlari, muloqot ko'nikmalari va demokratik boshqaruv uslubiga bog'liq ekanligi ko'rsatildi. Muloqotdagi muammolarni bartaraf etish uchun o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ochiq qayta aloqa

madaniyatini shakllantirish zarur. Bu o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlab, ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Xolmatova, M. M. (2022). Pedagogik muloqotning o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati. *Science and Education*, 3(11), 1079-1082. – <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4976>
2. Qurbonova, N. A. (2021). Pedagogik muloqot jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlarning ahamiyati. *Academic research in educational sciences*, 2(1), 105-110. – <https://ares.uz/index.php/ares/article/view/101>
3. Jo'rayeva, M. M. (2022). Pedagogik muloqotda nutq madaniyatining o'rni va ahamiyati. *Oriental Art and Culture*, 3(3), 102-106. – <https://orientalart.uz/index.php/oac/article/view/1004>
4. Xudoyberdiyeva, G. (2022). Pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslari. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(1), 10-14. – <https://www.interjournal.uz/index.php/ijpsss/article/view/25>
5. Raximova, M. A. (2021). Pedagogik muloqotda o'qituvchining kommunikativ kompetentligini rivojlantirish. *Zamonaviy ta'lim*, 9(106), 45-48. – <https://uzjournals.edu.uz/modedu/vol2021/iss9/10/>
6. Abduvaxobova, M. M. (2022). Pedagogik muloqotda o'qituvchining nutq madaniyati. *Journal of Modern Education Studies*, 1(1), 23-27. – <https://jmes.uz/index.php/jmes/article/view/10>
7. Qurbonova, N. A. (2022). Pedagogik muloqotda o'qituvchining kommunikativ kompetentligini rivojlantirish. *Scientific progress*, 3(1), 102-106. – <https://www.scientificprogress.uz/index.php/science/article/view/217>
8. Abdullayeva, G. B. (2022). Pedagogik muloqotda o'qituvchining shaxsiy fazilatlarini. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(12), 110-114. – <https://www.ejar.uz/index.php/ejar/article/view/1000>